

А.М. Зельницький,
кандидат педагогічних наук, професор,
О.О. Рибчук, майор
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського

ОЦІНЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ ЯК СКЛАДОВА МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено актуальній проблемі оцінювання психологічного клімату педагогічного колективу ВВНЗ як складову моніторингу якості освітньої діяльності. У статті проаналізовано теоретичні засади щодо розв'язання даної проблеми. Критично осмислено наукові підходи до оцінювання психологічного клімату в педагогічному колективі цивільних ВНЗ. Адаптовано розглянуті підходи до особливостей діяльності педагогічних колективів ВВНЗ. Запропоновано алгоритм переходу від абсолютних до відносних показників оцінки стану психологічного клімату педагогічного колективу ВВНЗ.

Ключові слова: Психологічний клімат, оцінювання, моніторинг, педагогічний колектив, якість освітньої діяльності.

Постановка проблеми. Моніторинг освіти у вищому військовому навчальному закладі (ВВНЗ), військовому навчальному підрозділі вищого навчального закладу (ВНП ВНЗ), як складова системи управління якістю військової освіти та освітньої діяльності, здійснюється на основі систематичного збору, обробки, зберігання і використання інформації про освітній процес задля визначення відповідності отриманих результатів навчання стандартам освіти та освітньої діяльності [9].

Основними об'єктами моніторингу в системі вищої військової освіти є якість вищої освіти, що відповідно до Закону України “Про вищу освіту” являє собою “...рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти” та якість освітньої діяльності – “...рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань” [8].

Освітня діяльність у ВВНЗ здійснюється в межах педагогічної системи. Остання є відкритою соціальною системою, що існує у змішаному середовищі і являє собою структуровану сукупність складових освітньої діяльності, які взаємодіють як єдине ціле задля забезпечення якості освіти.

Педагогічна система функціонує у певних зовнішніх та внутрішніх умовах. До внутрішніх умов слід віднести такі: навчально-методичні; інформаційні; науково-інноваційні; матеріально-технічні; морально-психологічні; адміністративно-розпорядчі; самоврядні; нормативно-правові; фінансово-економічні; санітарно-гігієнічні; побутові; естетичні.

Однією з важливих складових внутрішніх умов є морально-психологічні умови. Серед них варто виділити психологічний клімат у педагогічному колективі ВВНЗ.

Актуальність порушеної проблеми зумовлена впливом психологічного клімату педагогічного колективу ВВНЗ на якість його освітньої діяльності.

Існуючі теоретичні розробки та підходи до вирішення цієї проблеми здебільшого орієнтовані на оцінювання психологічного клімату в педагогічному колективі цивільних ВВНЗ. Разом з тим, є нагальна потреба в адаптації подібних підходів до оцінювання рівня психологічного клімату в педагогічному колективі ВВНЗ.

Аналіз публікацій. Розв'язанню проблеми соціально-психологічного клімату присвячено ряд наукових праць таких дослідників: В.С. Агеєва [1], О.О. Бодальова [3], Л.Я. Гозмана [5], Є.І. Головахи, Н.В. Паніної [6], О.О. Єршова [7], М.С. Когана [11], Я.Л. Коломинського [12], А.М. Лутошкіна В.М. [17], М'ясищева [14], М.М. Обозова [15], Б.Д. Паригіна [17], Є.В. Руденського [21], М.В. Савчина [22], В.А. Семиченка [23], В.П. Трусова [24], Є.В. Цуканової [25] та ін.

Проблемою вивчення психологічного клімату у військових колективах переймалися відомі військові педагоги та психологи: О.Я. Анцупов [2], М.Й. Варій [4], О.І. Кітов [10], В.І. Осьодло [16], В.Ф. Перевалов [18], Я.В. Подоляк [19], М.Ф. Феденко, Л.В. Черкасов [26], В.В. Ягупов [27]. Наукові роботи цих авторів стосувалися, в основному, розв'язанню подібної проблеми в колективах військових підрозділів тактичної ланки.

При оцінці психологічного клімату колективу автори пропонують використовувати системи показників, кожен з яких є самодостатнім, але не завжди є елементом цілісної системи, що дає повне уявлення про цей феномен. Відтак, постає завдання щодо вдосконалення показників та критеріїв психологічного клімату у педагогічному колективі ВВНЗ як цілісної системи.

Мета статті. Дослідити сучасні підходи до оцінювання соціально-психологічного клімату та адаптувати їх до особливостей подібного оцінювання у педагогічному колективі ВВНЗ і розробити відповідну методику, як складову моніторингу якості освітньої діяльності ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. У ході вирішення поставлених завдань було розглянуто поняття психологічного клімату, виявлено, що у різних авторів зустрічається різне уявлення про психологічний клімат – від психологічної атмосфери колективу [13] з акцентом на суто психологічні характеристики групи [20] до організаційного клімату. Виявлено, що данні визначення не враховують вплив клімату безпосередньо на ефективність діяльності окремих колективів.

Серед розглянутих методик оцінки рівня психологічного клімату колективу на особливу увагу заслуговує методика А.М. Лутошкіна [17]. Дана методика зорієнтована саме на педагогічний колектив та дозволяє управляти процесами покращення психологічного клімату з позиції якісно-кількісного оцінювання кожного з показників і в цілому.

Адаптована методика оцінки рівня психологічного клімату колективу (А.М. Лутошкіна) наведена в додатку 1. Для більш якісного застосування методики в процесі моніторингу якості освітньої діяльності ВВНЗ, авторами також запропонований алгоритм переходу від абсолютних до відносних показників стану психологічного клімату педагогічного колективу. Це забезпечує унормування кількісних показників відповідно до прийнятого підходу щодо моніторингу якості освітньої діяльності ВВНЗ, де в якості

еталону прояву окремих його складових прийнято “1”, що відповідає 100%. (додаток 1.1)

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження сучасних підходів до оцінювання соціально-психологічного клімату було розроблено методику оцінки психологічного клімату педагогічного колективу ВВНЗ, як складову моніторингу якості освітньої діяльності.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в прийнятті розробленої методики, як базової моделі при розробці методик дослідження інших складових моніторингу якості освітньої діяльності.

Додаток 1

Методика оцінки рівня психологічного клімату колективу
(А.М. Лутошкіна)

Методика оцінки рівня психологічного клімату колективу (СПК) (далі – Методика) є однією із складових системи моніторингу якості освітньої діяльності у ВВНЗ, ВНП ВНЗ і призначена для вивчення психологічного клімату колективу, як переважаючого та відносно усталеного його психічного настрою. Структурно Методика містить у собі 4 основні компоненти: 1) опитувальник оцінки рівня психологічного клімату колективу; 2) інструкцію з оцінювання рівня психологічного клімату колективу; 3) рівні і показники сприятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату (СПК) в колективі; 4) графік для здійснення переходу від абсолютних показників – до відносних коефіцієнтів – щодо сприятливості психологічного клімату колективу.

Таблиця 1

Опитувальник для оцінки рівня психологічного клімату колективу

№	Показники СПК “+”	Шкала	Показники СПК “-”
1.	Переважає бадьорий життєрадісний тон настрою	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	Переважає пригнічений настрій
2.	Доброзичливість у ставленні один до одного, взаємні симпатії	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	Конфліктність у взаєминах та антипатії
3.	У взаєминах між угрупованнями всередині колективу існує взаємна прихильність, порозуміння	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	Угруповання конфліктують між собою
4.	Членам колективу подобається разом проводити вільний час, брати участь у спільній діяльності	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	Прояв байдужості до більш близького спілкування, виявлення негативного ставлення до спільної діяльності
5.	Успіхи чи невдачі товаришів викликають співпереживання, щире участь усіх членів колективу	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	Успіхи чи невдачі товаришів залишають байдужими чи викликають заздрість, злорадість
6.	З повагою ставляться до думки один одного	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	Кожен вважає власну думку головною, нетерпимість до думки товаришів.
7.	Досягнення та невдачі колективу переживаються як власні	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	Досягнення та невдачі колективу не знаходять відклику у членів колективу
8.	У важкі для колективу часи відбувається емоційне єднання: «один за всіх і всі за одного»	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	У важкі часи колектив “розбалансовується”, виникають чвари, розгубленість, взаємні звинувачення
9.	Почуття гордості за колектив, якщо його відзначають керівники	$\frac{3}{-1}; \frac{2}{-2}; \frac{1}{-3}; \frac{0}{-3}$	До похвал та заохочень колективу ставляться байдуже

10.	Колектив активний, повний енергії	<u>3 ; 2; 1; 0</u> <u>-1; -2; -3</u>	Колектив інертний та пасивний
11.	Чутливо й доброзичливо ставляться до нових членів колективу, допомагають їм освоюватися в колективі	<u>3 ; 2; 1; 0</u> <u>-1; -2; -3</u>	Новачки відчувають себе чужими, до них часто проявляють ворожість
12.	Спільні справи захоплюють усіх, велике бажання працювати колективно	<u>3 ; 2; 1; 0</u> <u>-1; -2; -3</u>	Колектив неможливо підняти на спільну справу, кожен переймається власними інтересами
13.	У колективі існує справедливе ставлення до всіх членів, підтримують слабких, стають на їх захист	<u>3 ; 2; 1; 0</u> <u>-1; -2; -3</u>	Колектив помітно розподіляється на "привілейованих" та решту, зневажливе ставлення до слабких

Додаток 1.1

Інструкція з оцінки рівня психологічного клімату колективу

Оцінка рівня психологічного клімату колективу будь-якого структурного підрозділу ВВНЗ, ВНП ВНЗ визначається за результатами заповнення опитувальника (*Таблиця 1*) слухачами (курсантами), науково-педагогічними працівниками, іншими учасниками освітнього процесу. Опитуваним пропонується оцінити прояв зазначених в опитувальнику властивостей психологічного клімату у своєму колективі. Для цього потрібно

особам, яких опитують:

1. Прочитати весь текст опитувальника.
2. Прочитати текст кожного рядка опитувальника спочатку праворуч, потім ліворуч від оцінної шкали.
3. Закреслити у кожному рядку опитувальника ту оцінку на оцінній шкалі, що, на думку опитуваного, відповідає істині.
4. Передати заповнений опитувальник особі, яка проводить опитування.

Зміст оцінних показників на шкалі (цифри з позначками "+", "-") або "0", де закреслюється одна із цифр, що, на думку опитуваного, відповідає істині:

- “3” – властивість проявляється в колективі завжди;
- “2” – властивість проявляється у більшості випадків;
- “1” – властивість проявляється нерідко;
- “0” – проявляється в однаковому ступені й та , й інша властивість.

Особам, які проводять опитування:

1. Роздати опитувальники.
2. Провести інструктаж щодо техніки та об'єктивності заповнення опитувальника.
3. Надати методичну допомогу із заповнення опитувальника тим, хто її потребує.
4. Зібрати опитувальники, перевіривши повноту та якість їх заповнення, і подякувати опитуваних за співпрацю.
5. Обробити результати опитування та занести отримані дані у *Таблицю 2**, для цього:

скласти усі абсолютні величини (спочатку зі знаком "+", потім із знаком "-") по кожному із заповнених опитувальників;

відрахувати з більшої величини меншу, отримавши цифру зі знаком “+” або “-”;

скласти усі цифри, що отримано після обробки відповідей кожного з опитуваних і суму розділити на їх кількість, за формулою (1):

$$P_{абс} = \frac{\sum_{j=1}^n P_{j_{інд}}}{n} \quad (1)$$

де: $P_{абс}$ – абсолютний показник рівня сприйнятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату (СПК) в колективі;

$P_{j_{інд}}$ – індивідуальний показник рівня сприйнятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату в колективі j -м опитуваним за результатами анкетування;

$\sum_{j=1}^n P_{j_{інд}}$ – сума індивідуальних показників сприйнятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату в колективі;

n – кількість опитаних.

* – Перехід від абсолютних показників – $P_{абс}$ до відносних коефіцієнтів – КСПК, щодо сприйнятливості СПК, здійснюється з використанням графіка (рис.1).

Рівні і показники сприйнятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату (СПК) в колективі – “ключ” методики

Таблиця 2

Рівні сприйнятливості СПК	Показники сприйнятливості СПК		
	Абсолютні показники рівнів сприйнятливості СПК – $P_{абс}$	Якісні показники сприйнятливості СПК	Відносні (числові) показники сприйнятливості СПК, K_i СПК
1-й рівень	більше 22	Високий ступінь сприйнятливості СПК	$0,9 \leq K_{1СПК} < 1,0$
2-й рівень	від 8 до 22	Середній ступінь сприйнятливості СПК	$0,6 \leq K_{2СПК} < 0,9$
3-й рівень	від 0 до 8	Низький ступінь сприйнятливості СПК	$0,4 \leq K_{3СПК} < 0,6$
4-й рівень	від 0 до (-8)	Початкова несприйнятливості СПК	$0,15 \leq K_{4СПК} < 0,4$
5-й рівень	від (-8) до (-10)	Середня несприйнятливості СПК	$0,1 \leq K_{5СПК} < 0,15$
6-й рівень	від (-10) і нижче	Сильна несприйнятливості СПК	$0 \leq K_{6СПК} < 0,1$

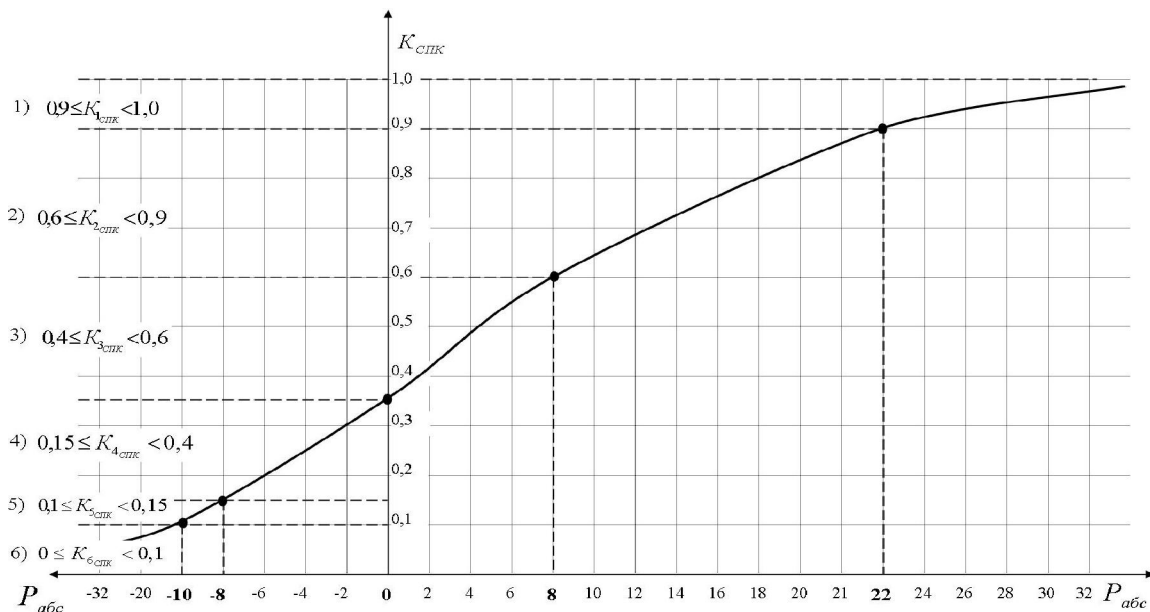

Рисунок 1. Графік для здійснення переходу від абсолютних показників – $P_{абс}$ до відносних коефіцієнтів – $K_{СПК}$ щодо сприятливості психологічного клімату колективу

При заповненні опитувальника за 13 показниками (див. *Таблицю 1*) діапазон абсолютних значень ($-39 \leq P_{абс} \leq 39$) визначається усіма можливими комбінаціями цифр на оцінній шкалі (від +3 до -3). Цей діапазон є занадто широким і має великі розриви між визначеними рівнями сприятливості СПК (див. *Таблицю 2*). Відтак, є сенс переходу від абсолютних значень – $P_{абс}$ до відносних коефіцієнтів – $K_{СПК}$ ($0 \leq K_{СПК} \leq 1$), що зумовлено необхідністю унормування кількісних показників відповідно до прийнятого підходу при розробленні даних Організаційно-методичних рекомендацій з проведення моніторингу якості освіти та освітньої діяльності у ВВНЗ, ВНП ВНЗ. Наведений графік (рис. 1) цілком дозволяє зробити такий перехід.

Припустимо, що абсолютний показник рівня сприятливості (несприятливості) соціально-психологічного клімату в колективі кафедри – $P_{абс} = 18$. Для переходу до відносного коефіцієнту – $K_{СПК}$ достатньо піднятися прямою лінією по вертикалі від цифри 18 на осі $P_{абс}$ до перетину цієї лінії з кривою графіка і ліворуч по горизонталі отримати на осі $K_{СПК}$ відповідне значення. У даному випадку – $K_{СПК} = 0,8$ від еталонної “1” або 80% від 100%, що свідчить про середній ступінь сприятливості СПК (*Таблиця 2*).

Аналогічно можна отримати кількісні значення по кожному з показників *Таблиці 1* та здійснити якісно-кількісний аналіз рівня сприятливості (несприятливості) психологічного клімату в колективі як у цілому, так і за окремими складовими. Результати подібного аналізу мають сприяти проведенню керівниками структурних підрозділів ВВНЗ, ВНП ВНЗ відповідних заходів з оптимізації СПК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Психология межгрупповых отношений / В.С. Агеев. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 144 с.

2. *Анцупов А.Я.* Социально-психологические проблемы предупреждения и разрешения межличностных конфликтов во взаимоотношениях среди офицеров: дис. д-ра психол. наук: спец. 19.00.05 / А.Я. Анцупов. – Гуманитарная Академия ВС РФ, 1993. – 428 с.
3. *Бодалев А.А.* Личность и общение / А.А. Бодалев. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.
4. *Варій М.Й.* Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні: монографія / М.Й. Варій; відп. ред. Л.В. Сохань, Л.В. Бурлачук. – Л.: ВВП ДУ “ЛП”, 1996. – 311 с.
5. *Гозман Л.Я.* Психология эмоциональных отношений / Л.Я. Гозман. – М.: МГУ, 1987. – 174 с.
6. *Головаха Е.И.* Психология человеческого взаимопонимания / Е.И. Головаха, Н.В. Панина. – К.: Изд-во политической литературы Украины, 1989. – 120 с.
7. *Ершов А.А.* Личность и коллектив. Межличностные конфликты в коллективе и их разрешения / А.А. Ершов. – Львов: Изд-во ЛГУ, 1986. – 39 с.
8. Закон України “Про Вищу освіту” від 1 липня 2014 року.
9. *Зельницький А.М.* Професійна компетентність викладача вищого військового навчального закладу / А.М. Зельницький, О.О. Мітягін, О.О. Пашкова // Вісник НУОУ. – 2013. – № 2. – С. 84–95.
10. *Китов А.И.* Психологические основы предупреждения нарушений воинской дисциплины: дис. канд. психол. наук / А.И. Китов. – М.: ВПА, 1967. – 286 с.
11. *Коган М.С.* Мир общения: проблема межсубъективных отношений / М.С. Коган. – М.: Политиздат, 1988. – 317 с.
12. *Коломинский Я.Л.* Психология взаимоотношений в малых группах (общие и возрастные особенности): учебное пособие / Я.Л. Коломинский. – 2-е изд., доп. – М.: Изд-во, “Тетрасистеме”, 2000. – 432 с.
13. Короткий термінологічний словник: Соціальна психологія / Під. ред. К.С. Мусієнко. – К.: – 2003. – 456 с.
14. *Мясищев В.Н.* Психология отношений / В.Н. Мясищев; под ред. А.А. Бодалева. – М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО “Модек”, 1995. – 356 с.
15. *Обозов Н.Н.* Психология межличностных отношений / Н.Н. Обозов. – К.: Лыбидь при Киев. ун-те, 1990. – 192 с.
16. *Осьодло В.І.* Психологія професійного становлення офіцера [Текст]: [монографія] / В. Осьодло; Нац. ун-т оборони України, Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Золоті Ворота, 2012. – 462 с.
17. *Парыгин Б.Д.* Социально-психологический климат коллектива / Б.Д. Парыгин. – Л.: Наука, 1981. – 192 с.
18. *Перевалов В.Ф.* Воинский коллектив. Динамика отношений / В.Ф. Перевалов. – М.: Воениздат, 1991. – 111 с.
19. *Подоляк Я.В.* Личность и коллектив: Психология военного управления / Я.В. Подоляк. – М.: Воениздат, 1989. – 350 с.
20. Психологічний словник / під ред. В.І. Войтенко. К.: 1992 – 214 с.
21. *Руденский Е.В.* Социальная психология: курс лекций / Е.В. Руденский. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 224 с.
22. *Савчин М.В.* Соціальна психологія / М.В. Савчин. – Дрогобич: Відродження, 2000. – 274 с.
23. *Семиченко В.А.* Психологія соціальних відносин / В.А. Семиченко. – К.: “Магістр-S”, 1999. – 168 с.
24. *Трусов В.П.* Психология межличностного влияния и оценивания / В.П. Трусов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 43 с.
25. *Цуканова Е.В.* Психологические трудности межличностного общения / Е.В. Цуканова. – К.: Вища школа, 1985. – 159 с.
26. *Черкасов Л.В.* Воспитание воина: в коллективе и через коллектив / Л.В. Черкасов. – М.: Воениздат, 1984. – 162 с.
27. *Ягунов В.В.* Військова й соціальна психологія: Навч. посіб. / В.В. Ягунов; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 522 с.

А.Н. Зельницкий,
кандидат педагогических наук, профессор,
О.О. Рыбчук, майор
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского

**ОЦЕНКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ
КОЛЛЕКТИВЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Статья посвящена актуальной проблеме оценки психологического климата педагогического коллектива ВВНЗ как составляющую мониторинга качества образовательной деятельности.

В статье проанализированы теоретические основы по решению данной проблемы. Критически осмысленно научные подходы к оценке психологического климата в педагогическом коллективе гражданских ВУЗов. Адаптированы рассмотренные подходы к особенностям деятельности педагогических коллективов ВВНЗ. Предложен алгоритм перехода от абсолютных к относительным показателям оценки состояния психологического климата педагогического коллектива ВВНЗ.

Ключевые слова: психологический климат, оценка, мониторинг, педагогический коллектив, качество образовательной деятельности.

A. Zelnytskiy,
PhD in pedagogy, professor
O. Rubchuk, major
National Defense University of Ukraine named after
I. Chernyakhovsky

**PSYCHOLOGICAL CLIMATE EVALUATION IN PEDAGOGICAL COLLECTIVE
OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AS A PART OF
EDUCATIONAL ACTIVITIES QUALITY MONITORING**

The article discusses the issue of psychological climate evaluation in pedagogical collective of higher military educational establishment as a part of educational activities quality monitoring.

The theoretical basis of the problem solving are analyzed. Scientific approaches to psychological climate in pedagogical collective of civil higher educational establishments' evaluation are considered. Approaches addressed are adapted to peculiarities of higher military educational establishment pedagogical collectives. The algorithm of transition from absolute to relative higher military educational establishment psychological climate evaluation indexes is proposed.

Key words: psychological climate, evaluation, monitoring, pedagogical collective, educational activities quality.